

خلاصه درختی درس ۱

اسلام در ایران؛ زمینه های ظهور تمدن
ایرانی-اسلامی

گروش ایرانیان به
اسلام

روند اسلام
آوردن مردم
ایران

عوامل موثر
در اسلام
آوردن مردم
ایران

جنبش های ایرانیان در دو
قرن نخست هجری

جنبش های عصر
خلافت عباسیان

جنبش های دوران
خلافت امویان

جنبش های
اجتماعی-
فرهنگی

جنبش های
سیاسی-نظامی

دوقرن حکومت
اعراب بر ایران

عصر خلفای
نخستین

عصر خلافت
امویان

عصر خلافت
عباسیان

فتح ایران

نخستین
برخوردهای
مسلمانان با
ایرانیان

اوضاع ایران
در آستانه حمله
اعراب

حمله اعراب
به مسلمانان
ایران

ساسانیان و
اعراب

نکات کلیدی

- پس از خسرو پرویز در مدت کوتاهی در ایران **بیش از ده تن** به تخت پادشاهی نشستند.
- شهرهای آسورستان شامل **بین النهرین ، سواد ، عراق** بودند.
- **خسرو پرویز** از جمله فرماندهانی بود که توسط حضرت محمد(ص) به اسلام دعوت شد.
- وقتی پیامبر خبر کشته شدن خسرو پرویز را به باذان داد **او به همراه دیگر ایرانیان یمن اسلام آورد .**
- زرتشتیان ساکن **بحرین** به اطاعت مسلمانان و پرداخت جزیه گردن نهادند.
- اعراب مسلمان در اواخر دوران خلافت **ابوبکر** به منطقه سواد حمله کردند .
- حملات جدی اعراب به ایران در زمان خلافت **عمر بن خطاب** صورت گرفت .

➤ اعراب مسلمان جنگ **نہاوند** را فتح الفتوح نامیدند .

➤ در زمان **یزدگرد سوم** سپاہ ایران با شکست اعراب مسلمان در **جنگ جسر یا پل** بیشتر متصرفات خود را پس گرفتند.

➤ پس از سقوط تیسفون بقایای ارتش ساسانی در نبرد **جلولا** از اعراب مسلمان شکست خوردند .

➤ ساکنان شهرهای **همدان، ری، فارس و استخر** در مقابل حملہ اعراب ایستادگی کردند .

➤ از معروفترین والیان اموی کہ در ایران حکومت کردند میتوان **زیاد بن ابیہ ، عبیداللہ، حجاج بن یوسف ثقفی، یوسف بن عمر** را نام برد.

➤ در زمان **حجاج بن یوسف ثقفی** خط و زبان دفترهای دیوان از پهلوی بہ عربی برگردانده شد.

➤ نخستین همکاری بین ایرانیان با مهاجران عرب در **زمینه تجاری و کشاورزی سپس در زمینه های سیاسی و اجتماعی** بود .

➤ از زمان **خاندان بنی عباس** شرایط و اوضاع سیاسی و اجتماعی به نفع ایرانیان در دستگاه خلافت تغییر محسوسی یافت و **مرکز خلافت از دمشق به بغداد** منتقل شد.

➤ بیشتر شهرها و مناطق ایران در **کمتر از ۲۰ سال** به تسخیر اعراب مسلمان درآمد.

➤ روند گروش ایرانیان به اسلام **تدریجی** بوده است .

سوالات تستی

۱. در دوران باستان قبایل بیابانگرد عرب در مدام سمت فلات ایران می زیستند؟

الف) مجاورت مرزهای شمال و شمال شرقی ب) مجاورت مرزهای جنوب و جنوب غربی

پ) مجاورت مرزهای جنوب و جنوب شرقی ت) مجاورت مرزهای شمال و شمال غربی

۲. چرا ساسانیان دولت دست نشانده ای از طایفه عرب آل منذر را در حیره بر سر کار آوردند؟

الف) جلوگیری از یورش اعراب بدوی

ب) جلوگیری از نفوذ رومیان به سرحدات ایران

پ) جلوگیری از نفوذ رومیان به سرحدات ایران و یورش اعراب بدوی

ت) جلوگیری از یورش رومیان به یمن

۳. کدام عوامل حکومت ساسانی را دچار ضعف کرد ؟

الف) جنگ های طولانی و پرخرج با یونان - نبردهای پی در پی با اقوام بیابانگرد درمرزهای غربی

ب) نبردهای پی در پی با اقوام بیابانگرد درمرزهای شرقی - جنگ های طولانی و پرخرج با اعراب مهاجم

پ) اختلاف و نزاع اشراف و بزرگان - جنگ های طولانی و پرخرج با روم در غرب

ت) جنگ های طولانی و پرخرج با اعراب مهاجم - اختلاف و نزاع اشراف و بزرگان

۴. یمن از زمان پادشاهی چه کسی به تصرف ساسانیان درآمد ؟

الف) شاپور اول

ب) شاپور دوم

پ) بهرام پنجم

ت) خسروانوشیروان

۵. پس از کدام ماجرا، دسته ای از سپاهیان ساسانی از قبیله های عرب که به مرزهای ایران حمله کرده بودند شکست خورد؟

الف) شکست ساسانیان از روم

ب) طغیان شدید رودهای دجله و فرات

پ) از میان برداشتن دولت آل منذر (لخمیان)

ت) بروز بیماری مرگبار طاعون

۶. پیروزی اعراب مسلمان در کدام جنگ سرنوشت حکومت ساسانی را قطعی کرد؟

ب) جلولا

الف) جسر

ت) قادسیه

پ) نهاوند

۷. در زمان خلافت عمر کدام پادشاه ساسانی بر تخت نشست؟

الف) خسروانوشیروان

ب) یزدگرد سوم

پ) خسرو پرویز

ت) شاپور اول

۸. کدام حادثه موجب تقویت روحیه و انگیزه جنگاوران عرب در قادسیه شد؟

الف) پیروزی خیره کننده اعراب مسلمان بر رومیان در شام

ب) اختلاف های داخلی ایرانیان و ناامیدی رستم فرخزاد

پ) همکاری دهقانان و برخی قبایله های عرب ساکن سواد

ت) آمدن جنگاوران تازه نفس به جبهه اعراب مسلمان

۹. در زمان حکومت بنی امیه، مناطق مختلف ایران تحت فرمان و نظارت چه کسی اداره می شد؟

- الف) والی عراق
ب) والی مدینه
پ) والی شام
ت) والی خراسان

۱۰. دفترهای دیوانی در عهد خلفای نخستین به چه خط و زبانی نوشته می شد؟

- الف) خط و زبان آرامی
ب) خط و زبان اشکانی
پ) خط و زبان عربی
ت) خط و زبان پهلوی

۱۱. شعوبیان در چه زمینه ای در مقابل سلطه اعراب فعالیت می کردند؟

- الف) سیاسی - اجتماعی
ب) سیاسی - فرهنگی
پ) فرهنگی - اجتماعی
ت) فرهنگی - مذهبی

۱۲. هدف مهاجرت قبیله های عرب به ایران چه بود؟ و در چه دوره ای شدت یافت؟

الف) تحکیم سلطه مسلمانان بر ایران - دوران فتوحات

ب) گسترش قلمرو مسلمانان در شرق آسیا - دوران عمر

پ) گسترش روابط تجاری مسلمانان با ایرانیان - دوران فتوحات

۱۳. کدام رویداد در قرن اول هجری آثار سیاسی و نتایج سیاسی، اجتماعی و فرهنگی

قابل توجهی برجای گذاشت؟

الف) شکست متوالی ایرانیان از اعراب مسلمان

ب) هجوم رومیان بر مناطق تحت تسلط ایران

پ) مهاجرت قبیله ای عرب به ایران

۱۴. کدام یک از عوامل نارضایتی و خشم مردم ایران نسبت به اعراب مسلمان نمی باشد؟

الف) قتل ابوسلمه خلیل و ابومسلم

ب) نابودی خاندان برمکیان

پ) سختگیری و ستم به شیعیان

ت) گرفتن جزیه و مالیات از ایرانیان

۱۵. کدام شهرها در نتیجه مهاجرت گروهی از شیعیان و علویان به دیار آنان با اسلام

آشنا و مسلمان شدند؟

الف) قم، مازندران و گیلان

ب) مشهد، اصفهان و شیراز

پ) ری، قم و اصفهان

ت) مازندران، آذربایجان و اردبیل

کلید سوالات تستی

۱. ب

۲. الف

۳. پ

۴. ت

۵. پ

۶. پ

۷. ب

۸. الف

۹. الف

١٠.ت

١١.پ

١٢.الف

١٣.پ

١٤.ت

١٥.الف

سوالات تشریحی

۱. حکومت ساسانیان برای جلوگیری از هجوم اعراب بیابانگرد به ایران دست به چه اقداماتی زد؟
۲. در جنوب، کدام مناطق عرب نشین جز قلمرو دولت ساسانی بود؟
۳. زمینه های سیاسی شکست ساسانیان از اعراب را توضیح دهید؟
۴. در زمان حمله اعراب اوضاع اجتماعی ایران چگونه بود؟
۵. از نظر اقتصادی وضعیت جامعه ایران در زمان حمله اعراب چگونه بود؟
۶. دولت آل منذر توسط چه کسی از میان برداشته شد و چه پیامدی داشت؟
۷. عکس العمل خسرو پرویز نسبت به دعوت پیامبر به اسلام چه بود؟

۸. عکس العمل ایرانیان مسلمان شده یمن پس از رحلت رسول خدا چه بود؟

۹. نتیجه جنگ جسر چه بود؟

۱۰. پس از شکست اعراب مسلمان در نبرد جسر، عمر چه اقداماتی انجام داد؟

۱۱. عوامل شکست ایرانیان در نبرد قادسیه را بنویسید؟

۱۲. روند فتح ایران پس از جنگ نهاوند، چگونه پیش رفت؟

۱۳. ایران در عصر خلفای نخستین چگونه اداره می شد؟

۱۴. ایران در عصر خلفای اموی چگونه اداره می شد؟

۱۵. برخورد ایرانیان با قبایل مهاجر عرب به ایران چگونه بود؟

۱۶. در دوران خلافت عباسیان اوضاع در ایران چگونه بود؟

۱۷. علل عکس العمل و مبارزه ایرانیان در مقابل امویان چه بود؟

۱۸. عکس العمل ایرانیان در برابر رفتار تحقیرآمیز بنی امیه چه بود؟

۱۹. علل جنبش های سیاسی- نظامی ایرانیان در دوران خلافت امویان را توضیح دهید؟

۲۰. علل جنبش های اجتماعی- فرهنگی ایرانیان در دوران خلافت امویان را توضیح دهید؟

۲۱. شعوبیان چه کسانی بودند؟

۲۲. عواملی که منجر به شکل گیری قیام های مختلف در ایران شد را نام ببرید؟

۲۳. مهمترین جنبش های شکل گرفته علیه عباسیان و اعتقادات رهبران این جنبش ها چه بود؟

۲۴. پیامد جنبش های ایران علیه خلافت عباسی در شرق ایران چه بود؟

۲۵. روند پذیرش اسلام در خلال فتح ایران چگونه بود؟

۲۶. چرا روند گروش ایرانیان به اسلام در سده نخست هجری کند بود؟

۲۷. چرا در عصر خلافت عباسیان گرایش به اسلام در ایران شتاب گرفت؟

۲۸. عوامل موثر بر اسلام آوردن ایرانیان را بیان نمایید؟

پاسخ سوالات تشریحی

۱. حکومت ساسانیان علاوه بر زنجیره ای از پادگان شهرها که در مرزهای جنوب غربی قلمرو خود ایجاد کرده بود، دولت دست نشانده ای از طایفه عرب آل منذر در حیره بر سر کار آورد که در برابر یورش اعراب بدوی از مرزهای ایران دفاع کند.

۲. غیر از بحرین و عمان که جز سرزمین اصلی ایران بودند و مرزبانان ایرانی بر آنجا حکومت می کردند، یمن نیز از زمان پادشاهی خسرو انوشیروان به تصرف ساسانیان درآمد.

۳. الف) بر اثر جنگ های طولانی و پرخرج با روم در غرب و نبردهای پی در پی با اقوام بیابانگرد در مرزهای شرقی ب) اختلاف و نزاع بزرگان و اشراف حکومت را دچار ضعف کرده بود.

۴. اوضاع اجتماعی به دلیل جدایی و فاصله طبقات جامعه ایران از یکدیگر، اخلافات مذهبی و سرکوب مخالفان دین رسمی ، تنگ نظری موبدان و دخالت آنها در امور مختلف کشور آشفته بود.

۵. شیوع بیماری طاعون و طغیان شدید رودهای دجله و فرات که بندها و سدها را شکست و خسارت فراوانی به زمین های حاصلخیز آسورستان زد، ضربه سنگینی بر اقتصاد ساسانیان وارد کرد.

۶. خسرو پرویز- اندگی پس از این ماجرا دسته ای از سپاهیان ساسانی از قبیله های عرب مجاور مرزهای ایران شکست خوردند. بر اثر این واقعه عظمت قدرت ساسانیان در چشم اعراب فروریخت و باعث تشویق بیشتر آنان برای هجوم به کاروان ها و آبادی های مرزی ایران شد.

۷. نپذیرفتن دعوت و به باذان، حاکم ایرانی یمن امر کرد به حجاز رود و حضرت را دستگیر و روانه ی تیسفون کند.

۸. ایمان خود را نسبت به اسلام نشان دادند و با تمام وجود در برابر از دین برگشتگان و پیامبران دروغین جنگیدند.

۹. سپاه ایران با شکست اعراب مسلمان بیشتر متصرفات آنان را پس گرفت .

۱۰. جنگاوران تازه نفسی را که از انگیزه معنوی و مادی بالایی برای جنگیدن برخوردار بودند، روانه ایران کرد .

۱۱. میتوان به اختلاف های داخلی ایرانیان، ناامیدی رستم فرخزاد فرمانده سپاه ساسانی از پیروزی و همکاری برخی دهقان و قبیله های عرب ساکن سواد با مسلمانان اشاره کرد. ضمن آنکه خبر پیروزی خیره کننده اعراب مسلمان بر رومیان در شام موجب تقویت روحیه و انگیزه جنگاوران عرب در قادسیه شد.

۱۲. به دنبال پیروزی اعراب مسلمان در نبرد نهاوند، سپاهیان مسلمان از هر سوی به داخل ایران پیش تاختند و تا دوران خلافت عثمان بیشتر شهرها و ولایت مختلف را یکی پس از دیگری به جنگ و یا صلح گشودند. ساکنان برخی شهرها و مناطق ایران مانند همدان، ری، فارس و بخصوص شهر استخر که خاستگاه خاندان ساسانی بود ،

بارها بر اعراب شوریدند اما از آنجایی که میان این شورش ها هماهنگی وجود نداشت اعراب موفق به سرکوب آنها شدند.

۱۳. پس از فتح شهر و یا ولایتی توسط اعراب مسلمان به فرمان خلیفه فردی از میان فرماندهان سپاه، سران قبیله ها و یا صحابه به حکومت آنجا منصوب می شد. از آنجاییکه اعراب تجربه چندانی در کشورداری نداشتند، اداره امور دیوانی خمچون گذشته در اختیار ایرانیان باقی ماند. مجاسبه و دریافت مالیت ها همچنان توسط دبیران و دهقانان ایرانی انجام می گرفت. دفترهای دیوانی مثل گذشته به خط و زبان پهلوی نوشته می شد و سکه های ضرب شده توسط ساسانیان همچنان در گردش بود. بطور کلی اعراب مسلمان تا زمانیکه نافرمانی صورت نمی گرفت و قراردادهای صلح نقض نمی شد دخالتی در اداره امور داخلی شهرها و روستاها نمی کردند.

۱۴. در زمان حکومت بنی امیه، مناطق مختلف ایران تحت فرمان و نظارت والی عراق اداره می شد؛ البته در مواقعی نیز خلفای اموی در عزل و نصب حاکمان مناطق مهمی مانند خراسان و آذربایجان بطور مستقیم دخالت می کردند. در آن دوره حکومت شهرها و مناطق

مختلف دنیای اسلامی از جمله ایران در انحصار کامل اشرافیت اموی و سران قبیله های عرب متحد آن قرار داشت.

۱۵. مهاجرت اعراب در ابتدا برای ایرانیان ناخوشایند بود و از این رو در برخی شهرها مانند قم با آنان درگیر شدند و درموردی دیگر ساکنان محلی آن منطقه را ترک کردند و به تدریج شرایط مناسبی برای همزیستی مسالمت آمیز و همکاری میان ایرانیان با مهاجران عرب بوجود آمد و کم کم مهاجران جذب فرهنگ ایرانی شدند.

۱۶. در زمان خاندان بنی عباس اوضاع سیاسی اجتماعی به نفع ایرانیان تغییر محسوسی یافت. برخی سیاستمداران و دیوان سالاران ایرانی به مناصب سیاس و نظامی مهمی مانند وزارت، فرماندهی سپاه و حکومت شهرها و مناطق دسترسی پیدا کردند و از نفوذ و قدرت خود برای ترقی جایگاه ایران و ایرانیان در دستگاه خلافت استفاده کردند. با این حال تداوم سلطه اعراب بر ایران و برخی اقدام های عباسیان زمینه مخالفت ایرانیان را نسبت به خلافت عباسی فراهم آورد.

۱۷. خلافت اموی در حقیقت یک دولت عرب گرا بود و نسبت به غیرعرب ها خشونت و نفرت خاصی نشان می داد و به تحقیر آنان می پرداخت.

۱۸. در دو بعد سیاسی - نظامی و اجتماعی- فرهنگی عکس العمل نشان دادند و مبارزه کردند.

۱۹. ایرانیان که از بیدادگری اکویان نسبت به خود و اهل بیت رسول خدا به ستوه آمده بودند از هر فرصتی برای مبارزه با خلافت بنی امیه و پیوستن به قیام های ضداموی استفاده کردند .

۲۰. گروهی از اندیشمندان، شاعران و نویسندگان ایرانی با سیاست تعصب و تفاخرطلبی فومی و قبیله ای امویان به مخالفت برخاستند و با استناد به آیات قرآن و روایات پیامبر بر برابری تمامی اقوام تاکید می کردند.

۲۱. گروهی از ایرانیان از طریق مقایسه زندگی ایرانیان باستان با اعراب عصر جاهلیت، به تحقیر قوم عرب پرداختند.

۲۲. تداوم سلطه اعراب ، نابودی خاندان برمکیان، قتل ابوسلمه خلل و ابومسلم، ستم به شیعیان و اهل بیت پیامبر

۲۳. رشته جنبش‌هایی که به خونخواهی ابومسلم و یا تکریم خاطر او صورت گرفت، رهبران این جنبش‌ها دارای ترکیبی از عقاید دینی و فلسفی اسلامی و غیراسلامی مانند زرتشتی، مانوی و مزدکی بودند.

۲۴. سلطه خلفای عباسی را بر مناطق شرقی ایران خاصه خراسان سست کردند و زمینه مناسبی برای شکل‌گیری سلسله‌های ایرانی در آن مناطق فراهم آورد.

۲۵. عده کمی از ایرانیان به اسلام روی آوردند، تعدادی از دهقانان و دیگر بزرگان محلی و دسته‌هایی از جنگاوران از جمله گروه‌هایی بودند که در جریان فتح ایران مسلمان شدند.

۲۶. رفتار غیراسلامی برخی حاکمان اموی، قرار دادن مسلمانان غیرعرب در ردیف موالی و محروم کردن آنان از پاره‌ای حقوق اجتماعی و نیز گرفتن جزیه از نومسلمانان محدودیت‌هایی بر سر راه گروش به اسلام ایجاد کرد.

۲۷. به دنبال بهبود موقعیت سیاسی و اجتماعی ایرانیان در عصر خلافت عباسیان و سرانجام با روی کار آمدن سلسله‌های ایرانی در گوشه و کنار ایران، اکثریت ایرانیان مسلمان شدند.

۲۸.الف) اسلام دینی جهانی است و تمام مردم جهان مخاطب آن به شمار می روند. پیام برادری و برابری اسلام و سادگی مناسک و آداب اسلامی از جمله جذابیت های این دین برای ایرانیان بود.

ب) از آنجایی که ساکنان ایران خواه زرتشتی، مسیحی و یهودی، یکتاپرست معتقد به بهشت و جهنم و ظهور منجی بودند بنابراین درک و پذیرش جهان بینی توحیدی و پیام مکتب اسلام برای آنان چندان دشوار و ناخوشایند نبود.

پ) مهاجرت گسترده اعراب مسلمان به ایران، زمینه ساز آشنایی تدریجی ایرانیان با اسلام و گرویدن به آن شد.